

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Тоқтаров Р. Абайдың жұмбағы: Роман-хамса. – Алматы: Әл-Фараби, 1999. – 752 б. - кітап
- 2 Әуезов М.О Хан Кене: Тарихи толғамдар мен пьеса, дастандар. – Алматы: Жалын, 1993. – 448 б. - кітап
- 3 Абай (Ибраһим Құнанбаев). Екі томдық шығармалар жинағы. – Алматы: Жазушы, 1986. – Т. 1: Өлеңдер мен поэмалар. – 304 б. - кітап
- 4 Бөкейханов Ә. Шығармалар. – Алматы: Қазақстан, 1994. – 354 б. - кітап
- 5 Бөкейхан Ә. Таңдамалы. Қазақ және орыс тілдеріндегі ғылыми зерттеулер, еңбектер: монографиялары, мақалалары, сөздері, баяндамалары, өлеңдері, аудармалары, хаттары. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясы» Бас редакциясы, 1995. – 479 б. - кітап
- 6 Қазақстан тарихы көне заманнан бүгінге дейін. – Алматы: Дәуір, 1994. – 448 б. - кітап
- 7 Мырзахметов М. Абайтану тарихы. – Алматы: Ана тілі, 1994. – 192 б. - кітап
- 8 М. О. Әуезовтің өмірі мен шығармашылық шежіресі. – Алматы: Ғылым, 1997. – 768 б. - кітап

References:

1. Toqtarov R. Abaidyñ jūmbaǵy: Roman-hamsa. – Almaty: Äl-Farabi, 1999. – 752 b. - kitap
2. Äuezov M.O Han Kene: Tarihi tolǵamdar men pesa, dastandar. – Almaty: Jalyn, 1993. – 448 b. - kitap
3. Abai (İbrahim Qūnanbaev). Eki tomduq şyǵarmalar jinaǵy. – Almaty: Jazusy, 1986. – T. 1: Öleñder men poemalar. – 304 b. - kitap
4. Bökeihanov Ä. Şyǵarmalar. – Almaty: Qazaqstan, 1994. – 354 b. - kitap
5. Bökeihan Ä. Tañdamaly. Qazaq jäne orys tilderindegi ǵylymi zertteuler, eñbekter: monografialary, maqalalary, sözderi, baiandamalary, öleñderi, audarmalary, hattary. – Almaty: «Qazaq ensiklopediasy» Bas redaksiasy, 1995. – 479 b. - kitap
6. Qazaqstan tarihy köne zamannan büginge deiin. – Almaty: Däuir, 1994. – 448 b. - kitap
7. Myrzahmetov M. Abaitanu tarihy. – Almaty: Ana tili, 1994. – 192 b. - kitap
8. M. O. Äuezovtiñ ömuri men şyǵarmaşylyq şejiresi. – Almaty: Ǵylym, 1997. – 768 b. - kitap

MPNTHI 821.512.122

<https://doi.org/10.51889/2020-2.1728-7804.52>

Сұлтанова Б.¹

¹ Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті,
Алматы, Қазақстан

Д. ӘШІМХАНҰЛЫНЫҢ “ЖЕР АҢСАҒАН САРЫАТАН” ПОВЕСІНДЕГІ АВТОРЛЫҚ ДҮНИЕТАНЫМ

Аңдатпа

Мақалада жазушы Дидахмет Әшімханұлының өз шығармаларында кейіпкерлер мінезін берудегі шеберлігі туралы мәселелер қарастырылған. Дидахмет Ашимханұлының қазақ әдебиетінде Б.Майлин, орыс әдебиетінде И.А. Бунин дәстүрін жалғастырушы, әңгіме жазу шебері екендігі айтылады.

Қазақ әдебиетінің маңызды ерекшелігінің бірі –оның демократиялылығы.

Дидахмет Әшімханұлының шығармаларында терең психологизм бар. Жазушы шығармадағы ситуациялық жағдайдан гөрі психологиялық күйді беруге тырысады.

Жазушы прозасын - ағалы-інілі ағайындылардың қарым-қатынасын суреттеген, отбасы құндылықтарының шығармасы деуге болады.

Ауыл туралы, адам өмірінің философиялық мәні, бақыт туралы ойлар “Жер аңсаған Сарыатан” повесінде жақсы айтылған. Отбасы, туған жер, борыш туралы ең терең ойларды қазіргі қазақ жазушысы Дидахмет Әшімханұлы шығармашылығынан табасыз.

Түйін сөздер: шеберлік, қазақ әдебиеті, хикаят, борыш, кейіпкерлер, жанр, психологизм

Sultanova B.¹

¹ Kazakh National Women's Pedagogical University,
Almaty, Kazakhstan

AUTHOR'S IDEOLOGY IN THE NARRATIVE OF D.ASHIMKHANULY «CAMEL LONGING FOR THE EARTH»

Abstract

This article discusses the skill of Didahmet Ashimkhanuly in revealing the character of the characters in his performances. The author showed that D. Ashimkhanuly is one of the masters of the word, continuing the traditions in B. Maylina and the Russian writer I. A. Bunina.

One of the most important qualities and characteristics of Kazakh literature is its democracy. The works of Didahmet Ashimkhanuly are deeply psychological. The prose Didahmet Ashimkhanuly is a prose about the family, about relations between relatives: between mother and children, between brothers and sisters, between husband and wife, etc.

Thinking about the aul, the philosophy of human life and happiness are given in the story “Zher аңсаған Сарыатан” You bring the highest universal ideas about family, duty, homeland and home from the work of the modern Kazakh writer Didahmet Ashimkhanuly.

Keywords: skill, kazakh literature, novel, duty, genre, character, character, psychologism

Султанова Б. ¹

¹ Казахский Национальный женский педагогический университет,
Алматы, Казахстан

АВТОРСКОЕ МИРОВОЗРЕНИЕ В ПОВЕСТИ Д.АШИМХАНУЛЫ “ЖЕР АҢСАҒАН САРЫАТАН”

Аннотация

В этой статье рассматривается мастерство Дидахмет Ашимханулы в раскрытии характера персонажей в его произведениях. Автор показал, что Д.Ашимханулы является одним из мастеров слова, продолжающих традиции в Б.Майлина и русских писатель И.А.Бунина.

Одно из важнейших качеств и особенностей казахской литературы — ее демократичность. Произведения Дидахмет Ашимханулы глубоко психологичны. Проза Дидахмет Ашимханулы – это проза о семье, об отношениях между родственниками: между матерью и детьми, между братьями и сестрами, между мужем и женой и т.

Размышление о ауле, философия человеческой жизни и счастья приведены в повести “Жер аңсаған Сарыатан” Самые высокие общечеловеческие идеи о семье, долге, родном крае и доме выносятся из творчества современного казахского писателя Дидахмет Ашимханулы.

Ключевые слова: мастерство, казахская литература, повесть, долг, жанр, характер, персонаж, психологизм

Кіріспе. Дидахмет Әшімханұлы - қалың оқырман мен әдеби ортада әңгіме жанрының шебері, стилист, талантты журналист ретінде танылған қаламгер.

Көркем шығармалары терең ойға жетелейтін, ал публицистикасында келелі мәселелерді қопара жазатын, ұлт тағдырына қашанда бей-жай қарай алмайтын көркемсөз шеберлерінің бір Дидахмет Әшімханұлының қазақ әдебиеті мен мәдениетіне, ұлттың қоғамдық өміріне өлшеусіз үлес қосқан қарымды қаламгер екендігі даусыз.

Тілінің көркемдігі, идеясының сонылығы, сюжетінің күрделілігі мен образдарының психологиялық жан дүниесін берудегі жазу шеберлігінің жоғарылығы, талғампаздығы жағынан оқырманын өзіне еріксіз тартып тұратын жазушы-журналист Дидахмет Әшімханұлы әңгімелері де, хихаяттары да көп емес. Жазушы өз шығармаларын тақырып пен идея жағынан төрт топқа бөледі. Жер. Тіл. Дін. Салт-дәстүр. Аз жазса сандықта жататын сап алтындай бабына келтіріп саз жазған талғампаз жазушы. Бәріне жоғары талғаммен қарағандығын жазушының шығармалары әйгілеп тұр.

Сол талғам таразысынан сығымдалып шыққан шығармаларының бірі - “Жер аңсаған Сарыатан” атты повесі. Шығарманың атауы да көтерген жүгі де ауыр.

Әдістеме. Мақаланы жазу барысында әдеби талдау, жинақтау, жүйелеу, салыстыра зерттеу, тарихисалыстырмалы әдістер қолданылды.

Нәтижелер мен талқылаулар. “Жер аңсаған Сарыатан” атты повесінің бірінші бетінде “Әке, әр шығармамның маңдайында сенің атың тұр. Бұл жинағымды аяулы амам Бағди Тәңірбергенқызына арнадым” деген сөз бар. Шығарманы анасына арнай отырып оқырманды әке туралы ойлануға мәжбүр етеді. Шығарманың кереметі де осында. Әңгіме - ана туралы, ой – әке жайында. Оқырманды ойланта алуында.

Сөз өнеріндегі ең киелі дүние – проза. Ондағы образдар. Көркем әдебиетте сөздің құдіреті ерекше көрінеді. Жай ғана сөз емес, сезімге эмоциялық әсер беретін құдіретті күш. Осы күш ата-ана туралы ойларға жетелейді.

Қазақ әдебиетіндегі шығармаларды парактар болсақ, көптеген туындыларда ұлттық құндылықтар жеріне жеткізіле көркем бейнелілікпен суреттелді. Ұлттық мінездің, ұлтқа тән сананың көрінісі жазушы Дидахмет Әшімхан шығармаларынан да анық көрінеді. Жазушы шығармаларында ауыл адамдарының болмысы мен тағдыры дәуір тынысымен диалектикалық байланыста беріледі. Жазушы әңгімелерінде қазақы дүниетаным мен жаңа қоғамдық қатынас арасындағы қайшылықтар, ауыл адамдарының психологиясындағы, іс-әрекетіндегі заманауи өзгерістер жан-жақты, алуан қырынан көрсетіледі.

Жазушының қай шығармасын алсақ та ұлттық мінез, ұлттық ерекшелік әрбір кейіпкердің бойынан анық әрі айшықты көрінеді. Қазақ мінезіндегі мейірімділік, бауырмалдық, дархандық, кеңдік бәрі-бәрі жазушының қай еңбегінде болмасын шығарманың негізгі өзегіне айналған. Дидахмет Әшімханұлының “Жер аңсаған Сарыатан” атты повесін алып қарайтын болсақ, бұл туындыда тұнып тұрған ұлттық ерекшеліктің, қазақтық руханияттың, қазақтың салт-дәстүрінің және ырым-тыйымдарының бедерлене суреттелгендігін көреміз. Сонымен қатар повесте кеңестік саясаттың зардабынан болған аштық та боямасыз берілген. Сондай-ақ адам баласынан бақтың кетуі оп-оңай екенін, адамның жерден айрылса бәрінен де айрылатынын шыншылдықпен көрсетеді. Бұл повест туралы пікірлер айтушылар шығармада Жер мәселесінің негізгі проблемаретінде көтергенін айтады. Бірақ шығармада бұдан басқа да аса маңызды бірнеше мәселер көтерілген.

Шығарманың бастапқы бөлімінде Қожық Есбергенге былай дейді: *“Әкемді ойладым...Өлерінен бір жыл бұрын Метрейдің үйіне келген орыстармен карта ойнап, астындағы күмістелген ерін, аяғындағы әмірқан етігін ұттырып алып, кейін қатты қапаланып еді. Сонда аяғына шәркей киіп отырып: “ерден айрылдым – жсайдақ болдым, етіктен айрылдым – маймақ болдым, жерден айрылдым – бейбақ болдым. Сірә, мен оңбайтын шығармын”, - дегенінен көп сыр аңғарылады. Автордың айтуынша «байлық та, өнер де ұстай білгеннің ғана уысында қалмай ма, Сейдәлі соны ұстай алмаған», ештеңенің бағасын білмеген, басына қонған бақты бағалай алмаған адам. Сондықтан да Метрейдің есік алдындағы құлына айналды. Оқырманды ойға салатын Сейдәлі тағдыры. Жазушының шеберлігі қарапайым ғана оқиғаны тілге тиек ете отырып кейіпкерінің рухани тоналып, «Әкеден қалған байлығы, Құдайдың берген өнері бар оны ел-жұрты еркелетіп» алақанына салып қадірлеген адамның құлға айналғанын көрсеткен. Бір қарағанда әңгімеде аса бір шиеленіскен сюжет, не болмаса өмірдің дүлей дауылынан туындап жатқан оқиға да жоқ сияқты көрінеді. Алайда, жазушы сол қарапайым ғана адамдардың тұрмыс-тіршілігін суреттеп отырып-ақ, ұлттық құндылықтар мен қасиеттердің бағасын көрсете білген.*

“Қысқасы, сендерге бір қолқа салайын деп отырмын, – деп Ақаң бұларға сынай көз салған.

– Айтыңыз, сізден аярымыз жоқ, – деді Есберген.

– Құлағымыз сізде, ата, – деді Фазиза да сызылып.

– Айтсам... сендер келер жылдың алдында сол Сейдәлінің әйелі өзеннен су алып келе жатқанда, жасын түсіп мерт болған. Артында бір жастан жаңа асқан баласы қалды. Ол бала жетіге толарт-толмаста Сейдәлінің өзі көз жұмды да, бір әулеттен қалған жалғыз тұяқ діні басқа біреудің қолына көшті. Қожық деген сол көген көз қазір де сонда, Метрейдің шошқасын бағып жүріп жатыр. Ендеше оны бауырымызға алмасақ, қазақтығымыз қайсы, мұсылманышылығымыз кәне?”(125 бет). Есберген мен Ақсопы қария арасындағы бұл диалогтің астары терен. Қысқа ғана диалогке үлкен ойды сиғызған.

Біз қазір болашақ туралы ойланғанда ең алдымен жаһандануға жұтылмауды айтамыз. Ұлтты сақтап қалатын күш – тек ұлттық құндылықтар ғана екенін әр шығармасында дәлелдеп келе жатқан жазушының бірі де, бірегейі – Д.Әшімханұлы деуге болады.

Ал, шығарманың соңғы бөлімінде Қожық Есбергенге былай дейді: *“Таңертең жолға шықпай жатып, ерім сынды. Бұл жақсы ырым болмас, аға. Сосын ... ата-баба жерін тастап кетсем – мен де оңбайтын шығармын. Ұлықсат берсең, мен кейін қайтайын, аға”*. Шығармадағы негізгі ой осында. Есбергеннің туған жерге деген махаббаты, сағынышы қаншалықты терең болса, Қожықтың да өз туған жеріне деген махаббаты дәл солай, одан жоғары болмаса кем емес. Ол да өз туған жерін, кіндік қаны тамған жерін қиып тастап кете алмайды. Дәл осы жерде туып өсті, дәл осы жерде балалық шағы өтті, дәл осы жерде есейіп ер жетті.

Дидахмет Әшімханұлының барлық шығармаларына тән бір ғана форма бар. Ол - лирикалық шегініс. Мұндай форма Дидахмет Әшімханұлына дейін Әбіш Кекілбаевтың қаламына тән еді. Өмірдегі болған жағдайдың, сәттің тек фотографиялық көшірмесін бермей, оқырманға ой салатындай етіп, құнарлы тілімен анық жеткізе білетін Дидахмет Әшімханұлы жалаң, жайдақ сөзге құмар емес. Нақты оқиғалар мен ситуациялар арқылы адамның көңіл-күйін, мінезін, портретін шебер жасайды. Бұл хикаятта да жазушының кейіпкер әрекеті арқылы образды беру шеберлігі танылған. Қожық, Есберген бейнелері сипаттау, суреттеу үстінде емес, жағдаят арқылы берілген. Бұл классикалық прзаға тән сипат.

Шығармадағы Есбергеннің жары Ғазизаның мінезі де қазақ әйелдерінің типтік бейнесін береді. Ол да ұяң, ақкөңіл жан. Азды-көпті ғұмырында Есбергенге жар болған ол оның кем-кетігін толықтап, үйін үй қылып, ошағының отын сөндірмей, қоңыр ғана тұрмыс кешкен. Өкініштісі, Ғазизаның көрер жарығы ұзақ болмаған екен. Шығармада Ғазизаның жоқтығы үйден бар қасиет кеткендей деп сипатталады. Қазақ тұрмысында әйел затының орны бөлекше, әйел адам болмаса отбасының, жанұяның жылуы болмайды. Есберген мен Ғазизаның тіршілігінен көп жайтты аңғарамыз. Автор қазақ халқының барға қанағат етіп, жоққа салауат айтып өмір сүретін қарапайым қазақ әйелінің мінезін көрсетеді. Ұзақ отасқандарына қарамастан, екеуінің арасында бала болмайды. Баласыз үйдің қызығы да болмасы анық. Осындай көңілсіз күндердің бірінде, Есберген үйге олжалы оралады. Ақсопы шалдың өз үйіне келгенін жақсылықтың нышанына жориды. Жақсылықтан бекер үміттенбепті, арада жыл өткенде, екеуінің шаңырақтарында жарық дүниеге ұл бала келеді. Дәл осы жерден де ұлттық ерекшеліктің бір белгісін байқаймыз. Біздің халық арасында ежелден бері Ақсопы сынды әулие кісілер болған. Қазақ оларды елдің құты, берекесі деп ерекше құрметтеген. Олардың қасиеті бар деп түсінген. Қазақ тіпті, әулие, дәруіш болмаса да, үйіне түскен жолаушы, мейлі, жоқшы болсын, құдайы қонақ, қырықтың бірі - қыдыр деп ұғынған.

Шығармадағы негізгі тақырып, бұл – туған жер, атамекенге деген ыстық ықылас, сарғая аңсаған сағыныш. Туған елге деген, жерге деген алып ұшқан көңіл-күй шығармадағы кейіпкерлер бойынан айқын көрінеді. Мысалы, Ғазиза мен Есберген аштық жайлап, ел ауған шақта атамекен Көгілдір таудан Қытай жеріндегі Көкен тауға қарай қоныс аударады. Сол мекенде жарты ғасырға жуық тұрақтаса да, туған жерге деген сағынышы ой, қиялынан бір шыққан емес. Есберген мен Ғазизаның балалық шағы да, жастық шағы туған мекені Көгілдір тауда өткен. Екеуінің махаббат сезімі де Көгілдір тау баурайындағы Мойылдысайда тұтанып еді. Ғазиза ауыр дертке шалдығып, ауру азабын тарса да, туған жеріне деген махаббаты еш сарқылған емес. Оны автор Ғазизаның Көгілдір тауды түсінде көруінен байқатады. Балалық шағы өткен Мойылдысайын көреді. Шығармада: *“Түнде адам не көреді. Есімде қалғаны – ар жағынан со тауға жеткенімізде артымызда күн қып-қызыл болып батып бара жатқан. Одан бергінің бәрі қараңғы зой... Айтпақшы, бүгін түсімде Мойылдысайды көрдім. Өзің айта беретін әлгі Бұқтырманың жағасындағы Мойылдысай ше... Сайдың ішінде сарқырап өзен ағып жатыр екен деймін. Сен өзен жағасындағы бір түп мойылдың уылжыған қап-қара жемісін ат үстінен үзіп жеп тұр екенсің. “Маған да бір сабағын әперші деп жатып оянып кеттім”* - деп Ғазиза өз кесесіне үлкен қара құманнан үстеп шай құя бастады. Туған жерге деген сағыныш, ақыры, оны атамекенге жетелейді. Ол атажұртын сағынғанда қолына сыбызғысын алып, күй тартып, шерін тарқататын. Қазақта туған жер ұлы ұғым. Ол қашанда ыстық. Туған жер тақырыбы талай ақынның өлеңіне, талай жазушының шығармасына арқау болған. Шығармадағы тағы бір маңызы айрықша кейіпкер – Көкен батырдың тікелей ұрпағы Қожық. Қожықтың бейнесі шығармада сом тұлғалы, тектінің ұрпағы десе дегендей қапсағай қайратты болып суреттеледі. Атасы да, әкесі де ақын болып, елдің ерекше ықыласына бөленген жандар. Қазақта ұқсамасаң тумағыр деген сөз бар. Сондай-ақ, текіден текті туады деген рас сөз. Шығарма соңында Қожық та өз тектілігін танытты.

Қожықтың шын асылдың тұяғы екенін Есберген де байқады. Ұзақ уақыт бойы қолында өскен баланы Есберген толық тани алмапты. Алайда, оны қолынан мардымды іс келмейтін енжарлығы үшін айыптағаны үшін соңында өзі де өкінеді. Жастайынан жетімдік азабын тартқан, елдің босағасында күн көрген Қожық бүгінде атпалдай азамат болған. Егер, атасының дәулеті мен әкесінің өнері бойына дарығанда Қожық елді аузына қаратқан, мерейі тасыған азамат болар еді. Шығармадағы Қожық бейнесі қазақ дүниетанымындағы тектілік ұғымының дәлеліндей. Себебі, арғы тегіне назар салсақ, әулеті текті, қаны асыл.

Повестте бастан-аяқ қазақы қасиет мен мұндалап көрініп тұр. Қай кейіпкерді алсақ та, қазақы сипат, қазақы қарапайым мінезді байқаймыз. Шығармадағы ұлттық ерекшелігімізді танытатын тағы бір мысал - Есбергеннің Қожықты ырымдап асырап алуы, аңнан келгенде мама ағаштың құлап қалуы, алыс сапарға аттанарда Қожықтың ерінің сынып қалуы сияқты көріністер. Қазақ бағзыдан ырымшыл халық. Келтірілген мысалдарда сол ырымдар анық айтылған. Қожықтың туған жерінен кетпей қалуына да осы нәрсе әсер етеді.

Дидахмет Әшімханның кез келген шығармасынан байқауға болатын ұлттық болмыс пен ұлттық ерекшелікті байқатар мінез-құлық, өмір-тіршілігіміз «Жер аңсаған Сарыатан» повесінде тереңінен қамтылған. Ал, ұлттық болмысты қалыптастыру, оны сақтау, берік ұстану кез келген ұлттың қолынан келе бермесі анық.

“...Ұшы-қиырсыз сары дала. Сары даланың бір ұшында сары бел. Сары белдіңбауыры – сағым ба, әлде шалқар көл. Шартабақ күн төбеде. Шалқыған ыстық жер-көкте. Табанын тасқа тілдіріп, жанарын жасқа жудырып, маңдайын жел күнсітіп, таңдайын шөл қаңсытып, сар желіп келеді Сарыатан. Таусылмайды сары дала, жеткізбейді сары бел. Сары белдің ар жағы – бота күнгі мекені. Бота күнгі мекенін боздап іздеп келеді, жүректегі бар шерін қозғап, іздеп келеді”. Шығарма осылай басталады, осылай аяқталады. Бұл үзінді шығарма ортасында да бірнеше рет қайталанады. Бұл жай қайталау емес. Ой екпіні бар. Логикалық екпін де осында. Қазақ әдебиетіне Ж.Аймауытов әкелген ақ өлеңмен жазылған.

“Бұл қара сөзбен жазылған, астары күміспен қақталған жыр. Бұл өзегінді қорғасын құйғандай өртер алапат өкініш жыры, бұл туған жерге деген адами сағыныш жыры, бұл ат жалын тартып міне, қиырға көз тігіп, Алтайынан ұшып кеткен, бүгінгі күні аһ ұрып, сағыныштың сал қылатын тауқыметін тартып жүрген автордың – Дидахметтің кіндік қаны тамған жерге деген күркіреген сезімдерінің жарыққа шыққан көрінісі” деген бір мектепте оқыған, жазушыны бала күннен жақын білетін Әлібек Қаңтарбаев пікіріне ештеңе алып қоса алмаспыз.

Есберген мен Қожық арасындағы әңгіме, сыбызғы үнімен баяндалатын Саратан оқиғасы кімді де болса бей-жай қалдырмайды. Туған жер адам үшін ғана емес, жануар үшін де қымбат дегенді санаңа сыналап кіргізеді. Тіпті кейде сыбызғы үнімен көркем тілді ұштастырғанда толқытады, толғантады.

“Ең алдымен, ненің күнә екенін білуің керек. Одан кейін өз күнәңді мойындаған ләзім. Сосын бір жаманшылықтың орнын бір жақсылықпен, бір обалдың орнын бір сауаппен, бір қиянаттың орнын бір қайырымдылықпен толтыруға ылғи да бейіл болсаң, жуылмайтын не күнә бар? Ал тіршілікте күнәсіз пенде бола ма, мен де оған кезінде белшемнен батқанмын. Жасымда атқамінер болдым, ел билігіне араластым. Қарақан басымның қамы үшін қара халықты талай сорлаттым. Біреуге тізем батты, біреуге тілім тиді. Енді, міне, қысы-жазы табанымнан таусылып, ел кезіп жүрген түрім мынау. Бір адамға болмашы жақсылық жасасам – жеңілдеп қалғандай болам. Әйтеуір, Құдай алдына тазарып барсам деген ниет те менікі...” - дейді Ақсопы қария. Адамды адам ететін де, Сұлтан ететін де осы тазаруға ұмтылу. Мұны дінімізде «иман» дейміз. Жақсыны көрсек «иманды екен» дейміз. Ар-ождан тазалығын, обал – сауап,, басқаға қылдай қылдай қиянат жасамауды, қайырымдылықты, адалдықты бәрінен жоғары қояды автор. Адамдарға жақсылық жасап, сол әрекетіңе қуана біл дейді. Жаман ісіңе қайғырып рухани кемелділікке жету туралы айтып отыр.

Қорытынды. Жұмысты тұжырымдай келгенде еңбекте жазушы повестеріндегі көркемдік ұстаным, кейіпкер әлемі, ұлттық мінез, баяндау тәсілі, характер ашу, портрет жасау, пейзаж мәселесі қарастырылды.

Дидахмет Әшімханұлының барлық шығармаларына тән бір ғана форма бар. Ол - лирикалық шегініс. Мұндай форма Дидахмет Әшімханұлына дейін Әбіш Кекілбаевтың қаламына тән еді. Өмірдегі болған жағдайдың, сәттің тек фотографиялық көшірмесін бермей, оқырманға ой салатындай етіп, құнарлы тілімен анық жеткізе білетін Дидахмет Әшімханұлы жалаң, жайдақ сөзге құмар емес. Нақты оқиғалар мен ситуациялар арқылы адамның көңіл-күйін, мінезін, портретін шебер жасайды. Әдебиет теориясындағы жанама портрет осы жазушы ағамыздың қаламына тән, ыңғайына келетін

тәсіл. Әшімханұлының елден еректігі - тың ой, өміршең философияға құрылған адам өмірінің қарапайым көріністерінен құралған әңгімелері.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 *Қазіргі қазақ әдебиеті: даму үрдістері, есімдер мен оқиғалар, Ұжымдық монография.* – Алматы: “Print express”, 2017. – 510 б.

2 *Әшімханұлы Д. Көптомдық шығармалар. Т.2. Ақшоқы. Әңгімелер мен әдебиэсселер, мақалалар.* – Астана: Нұра-Астана, 2016. – 480 б.

3 *Қаңтарбаев Ә. Тау мінезді талант// <https://egemen.kz/article/tau-minezdi-talant>*

4 *Ергөбек Қ. Қарасөз – Алматы: “Ел-шежіре”, – 2013. 600-бет.*

5 *Ысқақұлы Д. Сын шын болсын. Алматы, 2008.*

6 *Майтанов Б.Қ. Сөз сыны (XX ғасыр әдебиетінің көріністері).* - Алматы: Ғылым, 2015. - 184-б.

7 *Орда Г. Тәуелсіздік жылдарындағы қазақ әңгімелерінің көркемдік көкжиегі//Ақиқат. 29.11. 2011 ж*

8 *Сұлтанова Б. Мифтік көркем ойлау жүйесіндегі атамекен, туған жер, құтты қоныс ұғымдары\ VI Халықаралық Түркі Әлемі Зерттеулері симпозиумы, 2019 жылдың 13-15 маусым, Баку.*

References:

1. *Qazırgı qazaq ädebieti: damu ürdisteri, esimler men oqıǵalar, Üjymdyq monografıa.* – Almaty: “Print express”, 2017. – 510 b.

2. *Äşimhanuly D. Köptomdyq şyǵarmalar. T.2. Aqşoqy. Äñgimeler men ädebiesseler, maqalalar.* – Astana: Nūra-Astana, 2016. – 480 b.

3. *Qañtarbaev Ä. Tau minezdi talant// <https://egemen.kz/article/tau-minezdi-talant>*

4. *Ergöbek Q. Qarasöz – Almaty: “El-şejire”, – 2013. 600-bet.*

5. *Ysqaquly D. Syn şyn bolsyn. Almaty, 2008.*

6. *Maitanov B.Q. Söz syny (XX ǵasyr ädebiatınıñ körinisteri).* - Almaty: Ǵylym, 2015. - 184-b.

7. *Orda G. Täuelsizdik jylдарындағы qazaq äñgimeleriniñ körkemdik kökjiegi//Aqıqat. 29.11. 2011 j.*

8. *Sultanova B. Miftik körkem oilau jüiesindegi atameken, tuǵan jer, qütty qonys üǵymdary\ VI Halyqaralyq Türki Älemi Zertteuleri simpoziumy, 2019 jylдың 13-15 mausym, Baku.*

МРНТИ 17.01.09

<https://doi.org/10.51889/2020-2.1728-7804.53>

Жұмақәева Б.¹

¹ Сүлеймен Демирел университеті,
Алматы, Қазақстан

АБАЙ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫН ТАНЫТУДЫҢ ТАРИХИЛЫҚ ҰСТАНЫМЫ

Аңдатпа

Мақалада Абай шығармашылығын танудың тарихилық ұстанымының маңыздылығы айтылып, негізгі ой түйіндер Абайтану бағытындағы тұжырымдармен дәйектеледі. Осы уақытқа дейін Абайдың өмірін, шығармашылығын, өнерпаздық тұлғасын, қазақ әдебиетіндегі алатын орнын жан-жақты зерттелу үстінде болды десек те, Абайтанудың бүгінгі арнасын кеңіту қажеттігі айқын танылуда. Абайтанудағы жаңа бағыт-бағдар Тәуелсіз ел мүддесімен қабысып жатыр. Кеңес кезеңіндегі зерттеу жұмыстарының көбінде еркін айтуға, ақын ойын, көзқарастарын бүкпесіз, түбірін қазып зерттеуге ырық бермей, социалистік мүддеге негіздеу жағы басым болды. Абайдың саяси-әлеуметтік тақырыптағы шығармаларын кеңес кезеңінің мүддесінде түсіндіруге күш салынғаны жасырын емес. Абай өлеңдері мен қара сөздерінде өрнектелген «қуатты ойды» таразылау, Абай ілімдерінің негізін терең таныту, «Абайды ұлтымыздың мәдени капиталы» ретінде ұстанып, адамдықтың асыл қағидаты ретінде бойға тұту аса маңызды. Сондықтан Абай мұрасының концепциялық негіздерін таныту үшін тарихилық ұстанымға жүгінудің маңызы зор.

Түйін сөздер: тарихилық ұстаным, болыс, би, партия күресі, жердауы, Ресей патшалығы, факторы

Zhumakayeva B.¹